

IX. Traces

A történelmi emlékezet – amint erre Paul Ricoeur rámutatott – mindig helyhez kötődik. Vagyis az időbeliség is térben elhelyezkedve, mintegy „áttereszítve” bomlik ki. Egy-egy város emblematikus helyei részben az emlékező tudat, részben az adott helyen élők fizikai és szellemi tájékozódási pontjai.

A történelmi utazók pontosan tudták, hogy egy idegen városba érkezvén két helyre kell elmenniük, hogy a legrövidebb úton a legtöbb hasznos információt gyűjtsék be a városról: a piacra és a temetőbe. Ezeken a helyeken tudják a legkézenfekvőbb módon megállapítani a lakosság nemzetiségi és vallási összetételét, a hely szokásait, étkezési kultúráját, kereskedelmi nyitottságát, mezőgazdasági orientációját, kézműves hagyományait stb.

A helyek információ hordozói, s ezért problematikus, amikor történelmi vagy politikai változások során az új politikai szándéknak és akaratnak megfelelően egyes nyomok eltávolításra kerülnek, mintha sosem lettek volna, hogy új nyomoknak adják át helyüket, mintha mindig is azok lettek volna amott. A hatalom politikai önreprezentációjáról van szó, s a „nyomeltakarítás” a város, a környék emlékezetének elfojtása, szándékos elfeledtetés.

Egy-egy város köztéri szobrai, utcanevei, negyedei (pl. a zsidónegyed, mint egykori gettó, vagy az ipari negyed stb.), történelme során rárakódott kulturális és építészeti rétegei (Budapesten például ilyenek a török nyomok) élő történelemkönyvként hordozzák az információkat. De ugyanígy a vallási vagy állami emlékező helyek, avagy a különféle szubkultúrák jellegzetes helyei, szórakozó negyedei stb. a várost nemcsak „történelmi alakzattá”, hanem élő és működő organikus egységgé is teszik.

A nevek (az utcák, terek, kerületek, negyedek) nevei nyelvtörténeti jellegzetességükön túl szintén fontos kommunikációs közvetítő funkciót látnak el. Nemcsak a történelmi változások tanúi, hanem a nemzetiségi összetételnek (Franzstadt stb.), továbbá a vallási és osztálykülönbségeknek egyaránt. A „nyomok” nevei elárulják azt, hogy a hagyományokhoz milyen kötelékek fűzik a jelent, azaz mennyire hagyományőrző stb. Ebben az összefüggésben aligha kihagyható annak elemzése, hogy egy-egy ország, város, régió vagy település lakossága a sajátos összetétele miatt milyen módon kényszerült (vagy döntött) saját személyneveinek megváltoztatása mellett, azaz vizsgálni kell a névváltoztatás, névmagyarosítás szokását és körülményeit. A hazai történelem folyamatában egyáltalán nem

meglepő, hogy a zsidóságnak sokszor szinte kötelező, máskor elvárt, de mindenképpen hasznos (vagy annak látszó) törekvése volt a jellegzetes német csengésű nevek magyarosítása, mintegy bizonyosságát adva asszimilációs szándékának.

A városi, urbánus építészeti, az urbanizációs szempontok szintén visszajelzésként szolgálnak arról, hogy a település mely időszakában volt a leggazdagabb, s mely időszakban a legkevésbé. A budapesti nagykörút és az Andrássy út kiépülése, valamint a kontinens legrégebbi földalatti járata biztos visszajelzést adnak arról, hogy a XIX. század második fele-vége jelentette a magyar főváros máig meghatározó szerkezetének a kiépülését, s a jellegzetes eklektikus építészeti dominanciája ugyancsak egyértelműsíti a város prosperálásának időszakát.

Fontos „nyomok” egy település vonatkozásában a szabadidős lehetőségek, a kollektív szórakozási, pihenési és kulturális helyek megléte, elrendeződése és funkcionalitása. Más szempontokból ugyancsak árulkodó egy-egy fontos helynek (emlékműnek stb.) az esetleges funkcióváltása, amelyen a történelem folyamán átesett, így például a budapesti Gellért-hegyen látható emlékmű, amely eredetileg Horthy Miklós kormányzó fia halálára készült, később szovjet felszabadítási emlékmű lett, ma pedig a modern magyar köztársaság egyik monumentális jelképe.

A városi terek, az emberek nevei, a piaci és temetői szokások, az adott helyre betelepült idegenekkel szembeni elvárások és az ugyancsak velük szembeni tolerancia (vagy intolerancia), a helyi és külföldi specialitások (hazai és külföldi éttermek, hazai és külföldi kézműves-kultúra etc.) megléte, az utasokkal, a turistákkal való viselkedés stb. nyomok, amelyek leggyakrabban a lényegre érintik.